

WALDORFHARIDUS

Eesti Vabade Waldorfkoolide ja -lasteadeade Ühenduse väljaanne * 06. mai 2011

Koolirõõm – mis see veel on?!

Külli Volmer,
Johannese Kooli Rosmal
õpetaja

Pealkirja küsimuse laenasin oma esimese töökoha, riigikooli direktori arutlevast monoloogist. Selle taga näis noorele pedagoogile aimduvat kohutavat paratamatust: ees ootab tõsine ja paraku ka rõõmutu tööpõld, kus võimalik vastu pidada vaid asja mitte liialt südamesse võttes. Sellest peale on kujutu-tujutu koolirõõm minus ikka aeg-ajalt pead tõstnud ja küsinud: „Aga mida sina arvad? Olen ma olemas?“

Et koolirõõmu mõistet mitte liialt müstifitseerida, mõtlen kõigepealt elurõõmust. Selle üheks loomulikuks osaks võiks olla ka koolirõõm. Elurõõmu all mõistan praktilist ja tegusat elu suhtumist, veendumust, et maailm sõltub minust ja mina maailmast, asjade paraja lustiga tegemist. Rõõmu säilimiseks on olulised mõõt ja määr, sisse- ja väljahingamine, töö ja puhkus. Kui seda habrast ja valdavalt ka individuaalset tasakaalu õnnestub hoida, võib rõõmu tunda nii parajast pingutusest kui mõnusast puhkusest, nii maailmale andmisest kui vastuvõtmisest. Ja muidugi mõte! Elul peab olema mõte. See laiem ja kõikehaaravam, mis tuleb igatühe maailmavaatest. Elurõõm tuleb siis, kui inimene elab kooskõlas oma elumõttega. Ilma elumõtte punase lõngata on vähemalt keskea piiri ületanud ka elurõõm läinud.

Eneselegi märkamatult olen ära seletanud ka elurõõmu vähema venna, koolirõõmu põhiolemuse. Iga laps tahab õppida praktiliselt ja teguselt, teistega koos ja parajal määral. Viimast kooliveerandit Johannese Koolis Rosmal alustanud III Loovusnädal oli selle järjekordseks tõestuseks. Kui palju rõõmu töid külalisõp-

Rõõm võib suur olla ka pealtnäha lihtsate asjade valmistamisest.

pejoud savi voolimise ja kiviraiumisega, jutustamiskunsti aarete, muusikaimprovisatsioonide ning rahvaste tantsudega. Kõike seda ei pea kooli argipäevas nii tihedalt olema – ainult magustoit läheb ka läilaks! – kuid kevadiseks vitamiinipommiks sobis ta suurepäraselt. Koolis õitsetid lapsed, keda lasti kättpidi savisse ja peitliga kivi ligi, õitsetid õpetajad,

kes lastega koos tantsutundides käisid. Aina kaunimaks ja rõõmsamaks muutusid ka lapsevanemad, kes loovuspakkumistest õhtupoolikute osad. Ühe ema lõpuringi repliik kõlas: „Tulin oma rõõmu jagama ja sain mitmekordselt vastu.“ Halli kõliseva paekiviga jõudu katsudes arutlesid 9. klassi noored omavahel: „Ei tea, mida teiste koolide omad mõtleksid,

kui nad meid näeksid? Raudselt oleksid kadedad!“ Minagi olin kade. Et ei jõudnud kõike: savi, kivi ja tantsu samal ajal. Aga maja kumises rõõmust ja sellest saadi osa.

Kui ma küsin enda Tartu Waldorfgümnaasiumis käivalt pojalt, miks ta jätkuvalt heal meelel koolis käib (tegemist on 10. klassiga), sõnastab ta mõne aja pärast, et kõik hakkab ikka inimestest pihta. Õpetajatest, kaasõpilastest, personalist. Koolirõõmsa kooli õpetajate tegemiste taga on mõte, sügavam filosoofiline taust. Neil on missioon, mis ulatub kaugemale lõpueksamite edukast sooritamisest. See on põhihoovus, mis noori inimesi kaasa kannab ja lubab neil tunda end olevat ühenduses maailma ja selle otsatu tarkusega. Tean, et iganädalased pedagoogilise kolleegiumi koosolekud waldorfkoolides, mis kooli südametukseid loovad, pole just tihti koolirõõmu eeldamiseks näiteks. Samas on teadmine, et sa valmistad oma teadliku tööpanusega ette pinda, millelt igapäevane koolirõõm ja tuleviku elurõõm võrsuda saavad, siiski jõuduandev.

Minu kaua kujuta olnud koolirõõm on waldorfkooli aastatega tublisti liha luudele saanud. Kui ma siiski omaenda vaimu nõrkuse hetkedel temast kahtlema löön (ja esimese töökoha direktor ju kahtles!), käib ta lauale viimase trumbi: „Vaata – nad ju tahavad koolis käia.“ Nii elementaarne, kui see ka ei tundu, tuleb tänapäeval siiski selgelt öelda: meie lapsed käivad koolis, sest nad tahavad koolis käia. Ka need, kes hiljem lisandunud ja endises koolis erinevatel põhjustel vabu päevi harastanud. Käis meie koolis poiss, selline tavatingimustes keskeltäbi kolmemees ja muidu leidlik vembuviskaja. Kõik koolipoisividurid said just kui läbi proovitud, kuid üks asi ei tulnud talle lihtsalt pähe. Alles kutsekoolis edasi õppides avastas ta hämmastusega, et mõnel õpilasel on parandamatu komme... koolist puududa! Kui koolis käia tahtmine pole koolirõõm, siis mis see on?

Armas lugeja! Soovin nii sulle kui sinu lastele, olgu nad sinu kooli või päris lapsed, eheda kooli- ja elurõõmu! □

Minister toetab

Endine haridus- ja teadusminister Tõnis Luukas ütles waldorfkoolide 20. tegevusaasta puhul peetud konverentsil, et „kõigile lastele sobivate võimaluste loomine ja nende isikupäraga arvestamine ei tohi olla vaid sõnakõlks. Küsimus pole selles, kas toetada waldorfkooli, vaid selles, kuidas neid toetada.“ Hiljuti sõlmitud koalitsioonilepingus on kirjas: „Soosime vabahariduslikku tegevust ja alternatiivpedagoogikate kasutamist, kui see annab osale õpilastest võimaluse õppida just neile sobivas keskkonnas.“

Millisena näete Teie, Jaak Aaviksoo, uue haridus- ja teadusministriina waldorfkoolide rolli Eesti haridussüsteemis ning nende koolide toetamisvõimalusi?

Jaak Aaviksoo
Eesti Vabariigi haridus- ja teadusminister

Eesti tuleviku võti on heas ja kättesaadavas hariduses. Kindlasti ei tasu head haridust tõlgendada kui kõigile täpselt ühesugust haridust. Eesti oma väikuse juures peab arvestama, et iga laps oma huvide ja eripäradega on ressurss, millele tugineb ühiskonna areng. Samuti on ressurss iga lapsevanem, kes hoolivalt suhtub oma lapse tulevikku ja aitab õppimise keskkonda kujundada. Vabahariduslik tegevus ja alternatiivpedagoogikate kasutamine on just seepärast valitsusliidu programmis nimetatud.

Peamine toetus väljendub suhtumise muutuses ühiskonnas. Alternatiivpedagoogikatel on kindel koht haridusmaastikul, tegemist on haridussüsteemi normaalse osaga. Haridus- ja Teadusministeerium on siin kaasa aidanud nii väljaõeldud sõnumitega kui uuringu toetamisega.

Toetus väljendub ka koolikorralduslikes küsimustes. Põhikooli riiklik õppekava sõnastab waldorfkoolile vajalikud erisused. Koostöös ülikoolidega on läbi viidud õpetajakoolitust.

Peamiste arendusvaldkondadena näeme õpetajakoolituse küsimusi, õppekavade tööd ning waldorfkoolidega seotud organisatsiooni tugevdamist – riigi huvi on, et koolis tehtav töö oleks kvaliteetne. Need on ka kohad, kus järgmistel aastatel peaks tähelepanu ja toetus olema suurem.

Waldorfkool on haridussüsteemi loomulik osa

Kodanikuühiskonna Sihtkapital (KÜSK) otustas toetada Eesti Vabade Waldorfkoolide ja -lasteadeade Ühenduse projekti „Waldorfkool on haridussüsteemi loomulik osa“ täisrahastusega summas 25 483,75 eurot (398 734 krooni). Projekti käigus töötatakse välja organisatsiooni kommunikatsioonipõhimõtted, koolitatakse liikmeskonda, koostatakse waldorfpedagoogikat tutvustavad infomaterjalid ja viiakse läbi Eesti waldorfkoolide viilistlaste uuring. Projekti tulemused avalikustatakse 2012. aasta kevadel konverentsil, samuti meedia vahendusel ja ühenduse kodulehel www.waldorf.ee

Projekti rahastab Kodanikuühiskonna Sihtkapital

Waldorfkoolid ja -lasteaiad vajavad investeringute tegemiseks toetust

Eesti waldorfkoolid ja -lasteaiad otsivad võimalusi koolimajade ehitamiseks ja renoveerimiseks. Tänu Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse muudatusele muutub waldorfkoolide õpetegevuse rahastamine alates 1. septembrist 2011 stabiilsemaks. Kohalikele omavalitsustele lisandub kohustus tasuda erakoolidele õpetegevustoeast analoogselt munitsipalkoolidega. Kuid selleks, et tagada lastele õppetöö läbiviimiseks sobivad ruumid ja tingimused, vajavad waldorfkoolid lisaks investeringutoetust.

Waldorfharidusasutused on oma vajalikkust haridussüsteemis aastate jooksul tõestanud. Põhikoolist väljälangevus waldorfkoolis algusest peale käinud noorte seas peaaegu puudub. Põhikooli eksamite tulemused on sa-

maväärsed keskmiste tulemustega Eesti koolides. Samuti on waldorfkoolid pakkunud haridustee jätkamiseks võimalusi paljudele lastele, kes perekondlike- või kooliprobleemide tõttu on n-õ elu hammasrataste vahele jäänud.

Majanduslikus mõttes on Eesti waldorfharidusasutused aastaid tegutsenud tagasihoidlikes tingimustes. Õpetajate töötasud on olnud väiksemad kui Eesti keskmised haridusasutuste töötajate palgad. Samuti on nappinud võimalusi koolihoonete remondiks ja kallimate kaasaegsete õppevahendite soetamiseks.

Waldorfkooli ja -lasteaiad pidavad vabaihendused ootavad investeringute osas võrdustamist riigi- ja omavalitsuste haldusallas kuuluvate koolide ja lasteadeadega. Samuti tuleks al-

ternatiivpedagoogikat viljelevatele haridusasutustele tagada senisest avaramad võimalused välisrahastuste saamiseks, lisades need investeringuobjektide nimekirjadesse ja mitmesugustesse arengukavadesse. See tagaks võimaluse arendada neis õppeasutustes õpivatele lastele võrdväärne õppekeskkond, avada senisest avaramad võimalused välisrahastuste saamiseks.

Waldorfharidusasutustele on jäänud kättesaamatuks suur osa Euroopa Liidu projektirahadest, samuti CO₂ saastekvootide müügi eest saadud miljoniid, millega renoveeritakse energiasäästlikumaks ligi 500 avalikus kasutuses olevat hoonet üle Eesti. Nimetatud raha taotlemise eeldus on kuulumine investeringuobjektide nimekirja. Mõistatavalt soovivad kohalikud omavalitsused

Katri Tammekand
EVWLÜ projektijuht

Meie sammud 20-aastaselt teel

1989 – waldorfpedagoogilised impulsid jõuavad Eestisse: Eesti Antroposofiiline Selts korraldab avalikke loenguid Tallinna Pedagoogilises Instituudis ja Vanalinnu Muusikamajas. Lapsevanemate initsiatiivil hakatakse looma sellse, mille töö sihiks saab waldorfkoolide rajamine.

1990 – tööd alustavad waldorfkoolid Tallinnas, Tartus ja Põlvamaal Rosmal.

1992 – tööd alustab Tartu Waldorfpedagoogika Seminar.

1999 – tööd alustab Tartu Vaba Waldorfkooli ülaaste.

2007 – algab Eesti Vabade Waldorfkoolide Ühenduse koostöö Haridus- ja Teadusministeeriumiga waldorfkoolide raamõppekava väljatöötamiseks.

2010 – Eesti waldorfkoolid tähistavad 20. tegevusaastat esindusliku konverentsi, kontserdi ja peoga „Südamega mõeldes ja üksmeelselt tegutsedes“.

Kas teadsite, et:

Waldorfpedagoogika arengud

- Waldorfhariidust kirjeldatakse kui suurimat ülemaailmset sõltumatute koolide liikumist.
- Maailmas on 65 riigis üle 1000 waldorfkooli ning 2000 koolieelse hariduse asutust.
- Waldorfkoolid on loodud lastevanemate initsiatiivil ja tegutsuvad kodanikualgatusena korras.
- Ligi 100-aastase traditsiooniga waldorfpedagoogikat viljeletakse Eestis juba 21 aastat.
- Euroopas on koolil õigus nimetada ennast steiner- või waldorfkooliks, kui kool on waldorfkooli ühendava rahvusliku organisatsiooni liige või Steiner-Waldorfhariiduse Euroopa Nõukogu (ECSWE) liige.

Eesti waldorfhariidusasutused arvudes

- Eesti Vabade Waldorfkoolide ja –lasteaedade Ühenduse (EVWLÜ) kuulub 8 waldorflasteaada ja –hoidu, kus on kokku 208 last, kellest 37 lähevad sel sügisel kooli.
- EVWLÜ-sse kuulub 6 waldorfkooli, kus õpib 436 õpilast, ja 1 ravipedagoogiline kool erivajadustega lastele, kus õpib 81 õpilast.
- 2010. aasta seisuga on Eestis omandanud waldorfkoolis põhihariduse 395 õpilast, gümnaasiumihariduse on saanud Tartu Waldorfgümnaasiumis 9 lendu ehk 133 noort. Käesoleval aastal lisandub 40 põhikooli- ja 17 gümnaasiumilõpetajat, mis teeb kokku ligi 600 vilistlast.
- 1/5 kõigist lapsevanema soovil koduõppel olevatest lastest Eestis õpib Tartu Waldorfgümnaasiumis.
- Põhikoolist väljalangevus waldorfkoolis algusest peale käinud noorte seas peaaegu puudub. Eesti waldorfkoolide uuring on öeldud, et üksikud väljalangejad on tulnud waldorfkooli koolist puudumise probleemiga, mis pole lahenenud ka waldorfkoolis.
- Waldorfpõpetajaid on koolides 126 ja alusharidust andvates asutustes 34.
- Waldorflapsevanemaid on koolide, lasteaedade ja –hoidude peale kokku üle 1000.
- Eesti waldorfkoolid on piirkonnata koolid, kus käib lapsi 36 erinevast kohalikust omavalitsusest. Johannese Koolis Rosmal on asukohajärgse omavalitsuse õpilaste arv vaid 24%, Aruküla Vabas Waldorfkoolis 36% ja Viljandi Vabas Waldorfkoolis 52%.

Waldorfhariidusasutuste finantseerimine

- Waldorfkoolidel on 3 peamist sissetulekualikat – riigieelarvest nn pearaha, kohalike omavalitsustelt õppetegevustoetus ning lapsevanematelt koolitustasu, mis jääb vahemikku 406 kuni 1077 eurot aastas (6360 kuni 16848 krooni aastas).
- Eesti waldorfkoolid ja –lasteaiad tegutsuvad enamasti renditud hoonetes, kuna oma majade soetamiseks või ehitamiseks on haridusasutusi pidavatel mittetulundusühingutel seni puudunud rahalised võimalused.
- Eesti waldorfkoolides on õpetajate keskmine brutopalk 586 eurot¹ (9172 krooni), mis on 16% väiksem kui Eesti keskmine haridustöötaja töötasu (698 eurot ehk 10920 krooni kuus).

¹ Viie Eesti waldorfkooli andmete alusel.

Kas selles koolis matemaatikat ka õpetatakse – waldorfkooli õppekavast

Meelis Sügis,
Tartu Waldorfgümnaasiumi õpetaja,
EVWLÜ juhatuse esimees

Me elame tänapäeval maailmas, kus meid ümbritseb tohutu hulk informatsiooni ja reklaami, mis püüab meid kallutada ja omatahtsi suunata. Loomulikult püüab kool maailmas toimuvate muutustega ühte jalga astuda ja vastavalt oma tegevussuundi või õppekava kaasajastada. Arvukalt inimesi töötab õppekavade muutmise ja arendamisega ning lõpuks rakenduvad nende töö viljad seaduse jõuga. Kas oleks võimalik ka kuidagi teisiti?

Kui lähtuda põhimõttest, et õpetamine ja kasvatamine on kunst, nagu seda waldorfpedagoogika alusepanija Rudolf Steiner rõhutas, siis tuleks õppekavas näha inspireerivat materjali,

mida klassis loovalt ja eakohaselt kasutada, et sellest sünniks õpetaja ning õpilase koostöös tõeline kunstiteos.

Nii nagu õpetatavad lapsed on elavad, nii peaks ka hea õppekava olema elav, paindlik ja inimesega kooskõlas Selle poole püüeldes arvestab waldorfkooli õppekava lapse arengu seaduspärasuste ja ealiste iseärasustega. Lapse iga arengufaasiga saab siduda teatud küsimused, millele laps vastust otsib, kuid mida ta otseselt välja ei pruugi ütelda. Kui lapsele vastavas eas õiget õppesisu pakkuda, toetab see ühtlasi tema arengut. Seejuures lasub õpetajal raske ülesanne mitte järgida tähtselt etteantud juhiseid, vaid püüda võimalikult palju süveneda antud eale (ja veelgi täpsemalt konkreetsete laste) eripäradesse ja avastada see, millele asetada põhirohk antud aines, et see parimal moel vastaks laste vajadustele. Lapsed on terased ja suudavad tajuda õpetaja pingutusi õppematerjaliga ümberkäimisel, saades niiviisi eeskujust kinnitust, et ka raskema ainega on võimalik hakkama saada. Õpetajal tuleb läbi õppekava liikudes areneda koos lastega.

See tähendab, et waldorfkooli õppe-

kava ei erine teiste koolide õppekavadest mitte õpetatava sisu poolest, kuigi waldorfkooli õppekavas on ka mitmeid täiesti omanäolisi aineid, nagu eurütmi¹ või vormijoonistamine², vaid kava rakendamise viisi ehk metoodika poolest ning selle poolest, kuidas ained on omavahel tervikult seotud. Tervikuks sidumine käib nii õppesisu kui ka õpetaja kui inimese kaudu.

Waldorfkooli õppekava rakendamisel toetatakse kolmele peamisele põhimõttele:

- kõik peab lähtuma inimesest;
- kognitiivseid teadmisi vahendavad ained on võrdväärsed praktiliste-kunstiliste ainetega;
- õpetus peab olema võimalikult elulähedane.

Paremaks ainesse süvenemiseks ja keskendumiseks on sisse seatud perioodõpe – kolme kuni nelja nädala vältel õpetatakse hommikusel, vähemalt 1,5 tunni pikkuses põhitunnis ühte põhiainet, nt matemaatikat, siis vahetab selle välja emakeel jne. Sellele järgnevad koolipäeva vältel ainetunnid: võõrkeel, käsitöö, muusika, liikumine. Ühtseks tervikuks seob õpetatava klassiõpetaja, kes 1.- 8. klassini õpetab või-

malikult paljusid aineid. Õppetööd läbib kindel rütm, mis on oluline nii päeva, nädala, kuu kui ka aasta lõikes. Vanemas astmes toetuvad klassis toimuvat õppetööd õppepraktikad.

Kokkuvõtvalt võib välja tuua järgmised punktid.

- Õppekava lähtub lapsest ja tema vajadustest.
- Kuigi waldorfkooli õppekava põhimõtted on ligi 100 aastat vanad, on nad jätkuvalt aktuaalsed, sest lähtekohaks on inimese areng ja selle seaduspärasused, mis ei muutu nii tormiliselt kui näiteks tehnilised saavutused.
- Õpetaja fantaasia on tema hinnalisim vara, mida ei tohi piirata.
- Igal õpetuses läbitud teemal on oluline kasvatuslik eesmärk.
- Õppematerjal toetab lapse sisemist arengut.

¹ Eurütmiat on Rudolf Steineri poolt 20. sajandi alguses väljaarendatud liikumiskunst, milles väljendatakse kõne ja muusika sisemisi vaimseid omadusi.

² Vormijoonistamine sisaldab elemente kirjast, geomeetriast ja joonistamisest, õppeainena toetab ta mõtlemise, kujutlemise ja tahte vaheliste seoste kujunemist. Vormijoonistamise eesmärgiks on ülesandeks on äratada lapse vormimeel. See on vajalik kirjutama ja lugema õppimiseks, hiljem võimaldab see mõista erinevaid vorme nii looduses kui ka inimese loodud asjades.

Waldorfkoolid maailmas – ühte moodi omanäolised

Mati Valgepea,
Tartu Waldorfgümnaasiumi
lapsevanem

Waldorfpedagoogikat tundev inimene suudab kõikjal maailmas waldorfkooli klassi astudes suurema vaevata kindlaks teha, mitmenda klassi õpilased selles ruumis õpivad. Õppimise aluseks olevad eakohased põhiteemad on kõikjal sarnased ning äratuntavad klassi kujundavates kunst- ja käsitöödes, õppematerjalides, õpilaste enda koostatud klassivihikutes ning ruumikujunduseski. Samas ei ole ükski kool ega klass teisega täpselt sarnasugune – kohalik kultuurikontekst ning õpetajate ja laste isikupära loovad kordumatu ja pidevalt areneva õpikeskkonna. Waldorfkoolid on pea kõikjal rajatud vanemate ja õpetajate vabast tahet ja koostöös. Koostöös korraldatakse nii koolielu kui ka koolide juhtimist ja majandamist.

Vaatamata eripärgisusele lähtuvad waldorfkoolid ühistest aluspõhimõtetest, mille keskmes on “austus iga lapse ja tema lapsepõlve puutumatus vastu. [...] Waldorfhariidust toetav filosoofia põhineb keha, hinge ja vaimu ühendava inimolevuse tunnustamisel. Ideede kogumit ja uurimistegevust, mis inspireerib hariduslikke põhimõtteid, nimetatakse “antroposofiaks” ning see tähendab inimese olemuse ja maailma

põhjalikku tundmaõppimist.“ (Täpsemalt ühiste põhimõtete kohta vt Steiner-Waldorfhariiduse Euroopa Nõukogu (ECSWE) põhimõtete ja püüdluste avaldus http://www.ecswe.org/downloads/statements/ecswe_principlesstatement.pdf).

Esimese waldorfkool alustas tegutsesimist I maailmasõja järgsetes keerulistes oludes 1919. aasta sügisel Stuttgartis Saksamaal. Kooli rajamise algatajaks oli Waldorf-Astoria sigaretivabriku direktor ja kaasomanik Emil Molt koostöös Rudolf Steinoriga. Rudolf Steiner nõustas Stuttgarti waldorfkooli oma surmani 1925. aastal. Lisaks pidas ta sel perioodil arvukalt haridusteemalisi kursusi mitmel pool Euroopas.

Stuttgarti Uhlandshöhe Vaba Waldorfkooli tegevus ja uuenduslik hariduskäsitlus innustas peagi uusi kooli rajama – 1933. aastal tegutses juba 33 kooli 9 riigis. Aastail 1933–1941 suleti natsisaksamaal ja okupeeritud territooriumidel waldorfkoolid kui valitseva ideoloogia põhimõtetele mittevastavad. Kuid pole halba ilma heata – mitmed emigreerunud õpetajad rajasid uued koolid Šveitsis, USA-s, Suurbritannias ja Norras. II maailmasõja järel asuti kohe koole taastama ning ka uusi looma. 1950ndate keskel oli maailmas kokku 62 waldorfkooli.

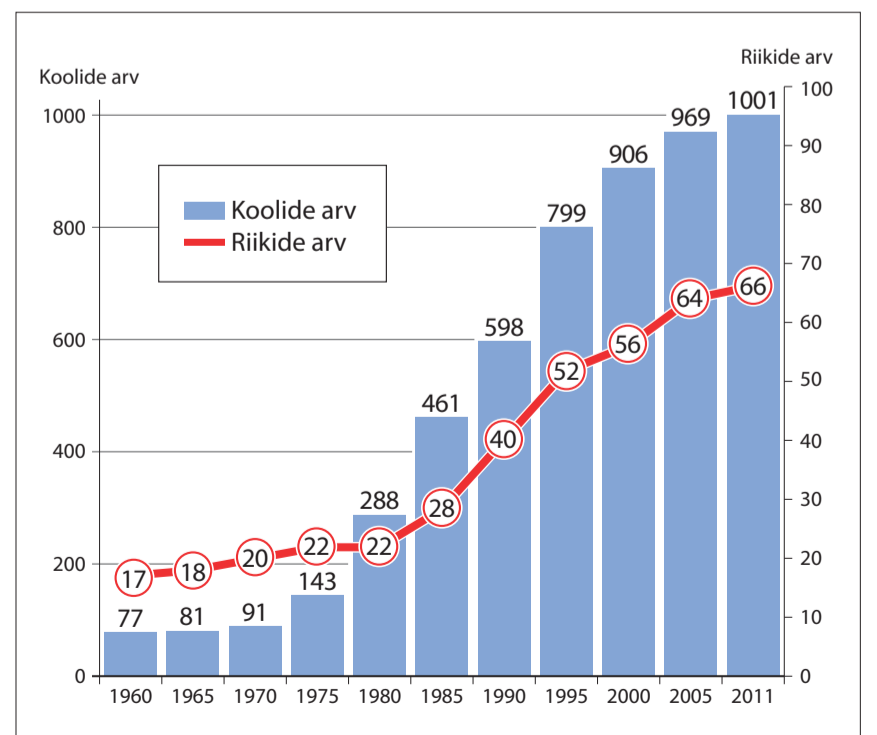
1970ndatel algas waldorfliikumise kiire laienemine, eriti Põhja-Ameerikas, Lääne-Euroopas ning Austraalias ja Uus-Meremaal. 1990ndate esimesel poolel leidis aset kiire laienemine Ida-Euroopasse (sh Eestisse) ning teisel poolel kasvuline Aafrikas. 21. sajandi alguses on märgata laienemist Aasiasse.

Õpilaste arvu poolest paistab selgelt silma Saksamaa, kus õpib 40% maailma waldorfkoolide õpilaste koguarvust (keskmiselt üle 400 õpilase kooli kohta). Paljudes riikides on koolid vaid 6.–8. klassini ning ka õpilaste arv klassides on tunduvalt väiksem kui Saksamaal. 2010. aastal õppis kogu maailmas waldorfkoolides kokku ligikaudu 200 000 õpilast.

Waldorfkoolide arv on mõõdukalt kasvanud ka 21. sajandil. Kui mõnes riigis on pidanud koolid oma tegevuse lõpetama, on samas tekkimas mitmeid

uusi algatusi Aasias, Saksamaal ja Lõuna-Aafrikas. Paistab, et selline suundumus jätkub ka lähiaastatel, eriti riikides, kus juba on rajatud waldorflasteaiad, näiteks Etioopias, Bulgaarias, Kreekas ja Vietnamiis.

Kuigi Waldorfkoolid on levinud kõikjal maailmas, on endiselt kõige rohkem koole Saksamaal, USA-s, Hollandis ja Rootsis. Võib öelda, et vanemate ja õpetajate püüdlus ühiselt kujundada lastele sobiv arengu- ja kasvukeskkond on 1000 korral leidnud konkreetse väljenduse waldorfkoolis. □

Waldorfkoolide arv aastail 1960–2010 koos riikide arvuga, kus tegutses waldorfkool.

Kuidas elu waldorfkoolis tundub?

Mati Valgepea,
Tartu Waldorfgümnaasiumi lapsevanem

Uuring „Waldorfkoolide hetke seisust ja arenguvõimalustest“ valmis 2010. a kevadel.¹ 20 aasta tegutsemise järel oli sobiv hetk heita pilk olukorrale waldorfkoolides. Selleks küsitleti lapsevanemaid ja õpetajaid. Uuringus osales 4 põhikooli (Johannese Kool Rosmal, Aruküla, Viljandi ja Tallinna Vaba Waldorfkool) ja Tartu Waldorfgümnaasium. Rahuloluküsitluses osalenutel lasti hinnata väiteid 6 astmelisel skaalal vahemikus „nõustun“ kuni „ei nõustu.“ Järgnevas loos on kasutatud positiivse hinnanguna vastuste „nõustun“ ja „pigem nõustun“ summa osakaalu kõigest vastustest. Sel korral keskendume waldorfkoolide õpetajate seisukohtadele. Uuritud koolides töötas 2009. aasta kevadel 77 õpetajat, neist küsitluses osales 51.

Võib öelda, et õpetajad hindavad kõrgelt koolis valitsevat õhkkonda, töötamine meeldib (84% vastanutest nõus), läbisaamine on hea nii õpetajatel omavahel (80%) kui ka õpilastega (92%). Töötingimuste osas on õpetajate tunded vastakad. Üldiselt ollakse rahul tööaja korraldusega (92%), interneti kättesaadavusega (77%) ja töötavishoiu ja -ohutuse tagamisega (74%) koolides. Samas ei olda rahul kooli ruumide ja olmetingimustega (rahul vaid 38%). Veidi parem on olukord töökajalike vahendite osas (rahul 53%).

Waldorfkoolis õpetajana töötamine esitab küllalt suure väljakutse, sest sobiv õppesisu tuleb valida õppekava üldteemadest lähtudes konkreetsele klassile ja vahel isegi üksikule õpilasele ise, leida ise ka sellele sobiv vorm (waldorfkoolides üldiselt ei kasutata õpikuid, oluline koht on jutustamisel ning teemade „piltlikustamisel“) ning arvestada ainetevahelist lõimumist ja laste arenguvajadusi. Pedagoogilise „kuns-timeisterikkuse“ tõstmiseks tuleb õpida kolleegidelt ja end pidevalt täiendada. Taoline enesearengut soodustav keskkond kajastub ka hinnangutes. Peaaegu kõigile vastanud õpetajatest meeldis nende töö (98% väitega nõus) ning leiti, et töötamine koolis võimal-

Kooliväru ehitamine on hoolt ja armastust nõudev töö nagu koolis õppimine ja õpetaminegi. Tartu Waldorfgümnaasiumi 12. klassi õpilased 9 aasta eest valmistatud kooliväru ees koos eeskujuvõtjatega kolmandast klassist.

dab oma oskusi kasutada (94%). Waldorfkooli õppekava leiti olevat tööd toetav (82%), õpetajad tunnevad waldorfpedagoogika põhialuseid (84%) ja rakendavad neid töös (82%). Samuti oldi rahul täiendkoolitusvõimalustega (80% nõustus väitega). Vähem ollakse rahul õpetajate üldise tunnustamisega (66%) ja töötasuga (53%). Suurimateks tööd innustavateks faktoriteks on aga huvitav töö (96%), võimalus suhelda õpilastega ja näha nende arengut (98%) ning enesearenguvõimalus (90%). Samas pidas töötasu oluliselt innustavaks mõjuriks vaid 36% vastanud õpetajatest.

Enamus õpetajatest käib tööl hea meelega (88%) ning sooviks töötada samas koolis ka 3 aasta pärast (80%). Samas tunnistavad pea pooled, et neil on probleeme tasakaalu hoidmisega töö ja isikliku elu vahel. Tööga kaasneva stressiga toimetulek pole kõige parem (60% vastanutest saab sellega hakkama, 30% on aeg-ajalt probleemne ja 8% ei saa hakkama). Tegemist on olulise probleemiga, millele on vii-

danud ka rahvusvahelised waldorfkoolide uuringud.

Waldorfkoolide lapsevanemad osalevad kooliseltsi juhatuses töös, kooli üritustel, korrashoiutöödes ning rahastamisel. Valdav enamus vastanud vanematest (96%) peab õpilaste, õpetajate ja vanemate koostööd oluliseks, kuid vaid 43% vastanud õpetajatest on koostööga täiesti rahul.

Lisaks õppetööle osalevad õpetajad kooli juhtimisel kolleegiumitöös ja töörühmades. Enamasti hinnati selles tegevuses osalemist meeldivaks (85% nõus) ja kollegiaalse juhtimise mõju koolile positiivseks (83%). Õpetajatel on parem ülevaade kooli juhtimisest ja struktuurist (88% omab head ülevaadet) kui vanematel. Samas teadsid nii enamik vanemaid kui õpetajaid (85%), kelle poole oma probleemidega pöörduda ning 75% vastanutest leiab, et probleeme ei varjata ja neid püütakse koos lahendada. Pooled vastanud õpetajatest arvasid, et tööajaotuse ja vastutusala selgel määratlemisel esineb probleeme.

Olulisena tõi uuring välja ka üldsuse teavitamise vajaduse, sest koolide mainet hindas ühiskonnas heaks vaid 34% vanematest ja 22% õpetajatest. Samas on enamasti õpetajad uhked waldorfkoolis töötatamisega (84%) ning lapsevanemad koolivaliku üle (81%).

Koolide kolleegiumide hinnangul on Eesti waldorfkoolide kõige enam mõjutavateks küsimusteks inimestega seonduv: kvalifitseeritud, waldorfkoolitusega ning antroposoofiale toetuvate õpetajate olemasolu ning vanemate osalus. Peamiste probleemidena märgiti õpetajate koolitust ja ülekoormust, ruumi- ja õppevahendite puudust, väikest õpilaste arvu, omavalitsustepoolset finantseerimist ja vanemate kaasatust. Koolide koostöö korraldajaks ja probleemide lahendamise eestvedajaks on Eesti Vabade Waldorfkoolide ja -lasteaegade Ühendus. □

¹ Haridus- ja Teadusministeeriumi tellitud uuring „Waldorfkoolide hetke seisust ja arenguvõimalustest“ on elektrooniliselt leitav aadressil http://www.waldorfkool.info/Failid/Waldorfkoolide_uuring.pdf

Tartu Ülikool koolitab waldorfpedagooge

Tartu Ülikooli Täiendkoolituskeskuses on käimas waldorfpedagoogika kursused, mille raames läbitakse 320-tunnine klassiõpetaja koolitus. Koolituse toimumist toetab Haridus- ja Teadusministeerium Hasartmängumaksu Nõukogu projektitoetuse abil.

Huvi kursusel osalemise vastu oli väga suur – kursuse rohkem kui 50 kohta said täis juba enne, kui see ametlikult välja kuulutati. Suurem osa osalejatest on õpetajad kõigest 6 waldorfkoolist, samuti on osalejate seas waldorfkoolide õpilaste vanemaid.

Kursuse jooksul läbitakse lisaks metoodilis-didaktilisele õpetusele ka Rudolf Steineri inimeseõpetus, mis annab tervikliku ülevaate lapse arenguetappidest ja aitab tulevase õpetajal waldorfpedagoogikat mõista ja parimal moel rakendada.

Kursus „Eurütmia läte“

7. mail kell 10.00–16.30 toimub Erakoolis Läte (Kruusa 23, Keila) Norras tegutseva eurütmisti Epp Vainu muusika- ja häälikueurütmia kursustäiskasvanutele. Kursus on avatud kõigile huvilistele – nii neile, kes eurütmia varem teinud, kui neile, kel alles uudishimu proovida, mis selle põneva nime taga on. Haridus- ja Kultuuriseltsi Läte poolt korraldata-va kursuse osalustasu on 15 eurot.

Eurütmia (kreka keeles eu – ilus ja harmooniline, rythmos – liikumine) on liikumiskunsti vorm, mis on ühe kunstiaina waldorfkooli õppekavas. Eurütmias püütakse kõne ja muusika teha nähtavaks liikumise abil. Kui võimlemine arendab inimest füüsiliselt, siis eurütmia toetab sisemiselt, süvendades tähelepanu- ja keskendumisvõimet ning keele- ja muusikataju.

2010. aastal lõpetas Eesti-Soome eurütmiaakoolituse 6 Eesti eurütmisti, kellest enamik on alustanud tööd waldorfkoolides.

Miks lapsevanem peaks õppima?

7. mail kell 12–15.30 toimub Tartu Waldorfgümnaasiumis (Ploomi 1) Tartu Lapsevanemate Kooli loeng „Teel südamega mõtlemisele“. Mati Valgepea räägib mõtlemise kujunemisest ja waldorfkooli ülesannetest sellel teel ning Kadri Sügis viib läbi projektiivgeomeetria harjutusi.

Tihe koostöö õpetajate ja lapsevanemate vahel ning eneseharimine on waldorfkoolidele alati omane olnud. Täna on pea kõikide waldorfkoolide juurde loodud koolid ka lapsevanematele.

Tartu Lapsevanemate Kooli viimati külastanud Norrast pärit koolitaja Godi Keller ütles, et: „Lapsi jälgides võime neilt palju õppida. Mängulisus, rõõm, kiire andestamine, hetkes olemine – need on vaid mõned märksõnad, mis aitavad olla suurepärase ema või isa, aga ka elu- või töökaaslane.“

Lapsevanemate koolide loenguid korraldavad waldorfkoolid, mis asuvad Keilas, Rosmal, Tartus ja Viljandis. Loe lähemalt kodulehelt: www.waldorf.ee

Jaanus Rooba,
Tartu Maarja Kooli direktor

Godi Keller südamega koolis

elu. Raamat sobib nii pedagoogikaga seotud inimestele kui ka teistele huvilistele, avades tänapäeva ühiskonna poolt koolikorraldusele esitatavaid arengulisi väljakutseid.

Õpetaja Godi Keller kirjutab inimlikult mõistetavalt ja paljude värvikate näidetega. Ta toob välja, kuidas lapsevanem või õpetaja saab suurendada lapse usaldust maailma vastu või kuidas hirmu tagajärjel see usaldus ära kaob. Autor rõhutab, et lapseas täiskasvanute poolt pakutud usaldusest maailma vastu kujuneb täiskasvanueas välja eneseusaldus ja enesekindlus, mis on hädavajalikud tänapäeva maailmas toimetulekuks.

Godi Keller kirjeldab, kuidas õpetajal tuleb oma ainet edasi anda eluliste näidete varal, et huvi õppimise vastu ei kaoks. „Ma ei saa mitte millestki aru!“ teatas üks õpilane Godile, kui

ta oli noor õpetaja. Õnneks sai ta aru, et õpilastel on täielik õigus seda öelda. Õpetajal tuleb oma aine esmalt iseenda jaoks eluliselt selgeks teha, alles siis saab ta seda õpilastele mõistetavalt edasi anda. Ta otsib kõikvõimalikest allikatest uusi vaatenurki ja meetodeid, et elu koolitunnist ei kaoks. See on omaette kunst, mida hea õpetaja lakkamatult pedagoogilises praktikas harjutab. Godi Kelleri sõnul: „oluline on see, et ma pidin pingutama, et ma püüdsin kõigest väest.“ Sellisest õpetaja hoiakust peavad õpilased lugu. Õpetajal ei ole mingit õigust õpilasel nõuda pingutust, kui ta ise sealjuures ei pinguta. Enesetäiendamise mõttes on üksnes teadmine pedagoogika vaatenurgast üsna tähtsusetu, kuna kõige olulisem on teadmiste omandamise protsess.

Selgitades kooli sotsiaalse keskkon-

na olulisust, pöörab autor tähelepanu küsimusele, kuidas õpetada. Õpetaja austav hoiak ja südamluk suhtumine kõigisse õpilastesse on eeskuju, mille kaudu lapsed õpivad üksteisest lugu pidama ja teineteisega arvestama. Väldides teravmeelsust ja küünilisust, loob õpetaja klassiruumi inimlikult sooja meeleolu ja teeb sellega õpilaste omavahelistest suhetest võimsa sotsiaalse oskuste omandamise allika. Elus ei ole tähtis ainult integraalarvutus, vaid ka julgus teisele inimesele ausalt silma vaadates rääkida või kannatlikult kuulata. Just need oskused annavad võimaluse eluprobleemidele lahendusi otsida. Need on teemad, mille juures Godi Kelleri raamatu mõttekäigud meid juhivad, andes tuleviku koolile tähenduse praktiliseks eluks ettevalmistava (enese)kasvatuse ja arengukeskkonnana. □

Rosmal tuleb kolmas kogu pere konverents

Põlva külje all Rosmal korraldatakse laupäeval, 21. mail juba kolmandat aastat kogu pere konverents "Head valikud hariduses. Terve kool". Kui esimesel aastal oli teemaks terve laps ja teisel korral terve pere, siis tänava on läbivaks motiiviks terve kool.

Tegemist on MTÜ Rosma Haridusseltsi heaks kevadiselt traditsiooniks kujunenud ettevõtmisega, kuhu on vanemate kõrval oodatud ka lapsed ja vanavanemad ning kõik teised huvilised. Tänavune programm on veel täpsustamisel, ent sisukaid tegevusi jagub nii suurtele kui väikestele. Toimuvad loengud ja töötöad, süüakse tervislikku toitu ning päeva- le pannakse ühiselt punkt muusikaga.

Kogu pere konverentsi „Head valikud hariduses“ eesmärk on vaadata terve pilguga haridusmaastikul toimuvale ning kutsuda üha rohkem lapsevanemaid hariduses toimuvatele muutustele kaasa mõtlema ja tegetsema. Mullu osales kogu pere konverentsil koos laste ja vabatahtlikega kokku 180 inimest. Päeva lõpuks sõnastasid osavõtjad ka teesid kõigile lapsevanematele. Loe lähemalt kodulehelt www.rosma.edu.ee.

Waldorfnukud rõõmustavad suuri ja väikseid näitusekülastajaid

Tartu mänguasjamuuseumis on juuniku lõpuni vaatamiseks Maaja Kalle waldorf- ja tekstiilnukkude näitus „Kos kasvamise“.

Waldorfnukku iseloomustab naturaalse materjalide kasutamine, vormitud pea ja 100% käsitööd, mis muudab iga nuku unikaalseks.

Nukumeister Maaja Kalle töötab pikka aega Johannese Koolis Rosmal käsitööõpetajana. Käsitööarmastus on viinud teda erinevatele kunst- ja käsitöökursustele ning hetkel õpib Maaja Kalle rahvusliku tekstiili erialal Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia avatud ülikoolis.

Maaja Kalle on waldorfnukke valmistanud juba üle 20 aasta, alates aastast 1997 on ta läbi viinud erinevaid nukukursusi ning tema nukud on olnud varem näitusel väljas nii Eestis kui ka Soomes.

EVVLÜ liikmed:

Aruküla Vaba Waldorfkool ja -lasteae

<http://www.avw.ee>

Erakool Läte Keilas

<http://www.erakoollate.ee>

Johannese kool ja -lasteae Rosmal

<http://www.rosma.edu.ee>

Meelespea Waldorflasteaed Tallinnas

<http://lasteae.waldorf.ee>

Meie Mängurühm Tartus

kook@mail.ee

Rakvere eralasteaed Kaur

www.kaurilasteaed.ee

Tallinna Vaba Waldorfkool ja -lasteae

<http://tallinn.waldorf.ee>

Tartu Maarja Kool ja -lasteae

<http://www.maarja.tartu.ee>

Tartu Lasteae Ploomike

<http://www.ploomike.tartu.ee>

Tartu Waldorfgümnaasium

<http://www.waldorfkool.info>

Viljandi Vaba Waldorfkool ja -lasteae

<http://www.waldorf.vil.ee>

Äratav, innustav, puudutav kirjeldamine. Kohtumine.

Sulev Ojap,

Viljandi Vaba Waldorfkooli õpetaja

Esimesed hinded kirjutati arvata- vasti 16. sajandil. Need olid üdini moraalset laadi – „vaga“, „usin“, „sõnakuulelik“. 16. sajandil rajati ka Jesuiitide Ordu, mille koolides seati sisse range läbikatsumissüsteem. Hindamine toimus kuueastmeliselt, millest viies tähendas kursuse kordamist ja kuues koolist väljaheitmist. Jesuiitlike koolide levides võeti hinded ja eksamineerimine pea kõikjal üle ja need muutusid niivõrd populaarseks, et eksameid korraldati lausa kaks korda aastas. Sageli eksamineeriti raekojasaalides rahharrade range pilgu all.

19. sajandi alguseks jäid eksamid peamiselt selekteerimisvahendiks ladinakoolidesse ja gümnaasiumidesse. Kuid kooli allutamise riigile tõi 19. sajandi lõpus ja 20. sajandi alguses taas kaasa eksamineerimistungi kiire tõusu ja hindamissüsteemide bürookraatliku väljatöötamise, mis kulmineerus 20. sajandi keskpaigas. Hinded said õpitemuste peamiseks mõõdupuuk.

Paljud uurijad märkasid, et taoline tulemuste fikseerimise süsteem pärsib õpilaste arengut ning muudab õpetaja õpetamisautomaadiks, sest töö on orienteeritud peamiselt tulemusnäitajatele, jättes tahaplaanile õpilase arenguprotsessi.

Viimasel ajal on need arusaamad jõudnud ka hariduspoliitikasse ja nii hindamine kui ka eksamineerimine on hakanud tasapisi ruumi tegema ajakohasematele arengu kirjeldamise meetoditele.

1919. aastal rajas Rudolf Steiner waldorfpedagoogika, mis on algusest peale loobunud hinnetest ja eksamitest.¹ Õpetaja ja õpilase vahel valitseb vahetu suhtlemine ning vaid kooliaasta lõpus antakse kirjeldav tunnistus. Kuidas saab kirjeldada täita neid olulisi funktsioone, mida omistatakse hindamisele?

Laialt on levinud seisukoht, et hindamine tõstab õpimotivatsiooni. Juba 19. sajandil leiti, et „hinded hoiavad lapse pidevas kartuses ja tähelepanemises“, mis tänu pidevale pingutusele muudab inimese virgaks ning tööakaks. Ilma hinneteta õpilane ei tea, kus ta peab pingutama, kus mitte.

Üldtunnustatud on ka hindamise informatiivne, äratav funktsioon, st õpilase arengust adekvaatse pildi andmine nii õpilasele enesele, tema vanematele kui ka teistele inimestele. Hindamine on aluseks objektiivse minapildi kujundamisele.

Näiteks Juhani jaoks on matemaatika hinne „3“ üsna väheütle (rahuldav, käib kah, koolipoiis hinne). Ega ema ja isagi midagi enamata arva. Kuidas ja milles pingutada? Mille alusel otsustada, kas poisist võiks insener saada?

Ehk oleks rohkem kasu, kui tunnistusel seisaks, et „Juhani tuleb sage- li vigu ette ning need vead tulevad põhiliselt sellest, et kirjalikke arvutusi tehes ei kirjuta ta arve üksteise alla õiges- se kohta. Eriti juhtub seda jagamisel. Peast arutamisel eksib harva.“

Viljandi Vaba Waldorfkooli klassiõpetaja Sulev Ojap on õpilastele tunnistused kätte andnud.

Siin, nagu näha, hinnang peaaegu puudub. Tegemist on kirjeldusega, mis äratav ja teadvustab. Lapsevanem mõistab, et peab lapsega ära käima silmaarstil ja neuroloogil. Laps mõistab, et üht kindlat asja silmas pidades võib saada palju rohkem õigeid vastuseid. Ja õpetaja teab, et tuleb veel kord näidata, kuidas kirjalik jagamine käib, ning veenduda, et Juhani on asjast aru saanud. Asi on kaugel rahuldavast. Kirjeldus, mis tabab olulist, on tunduvalt äratavam kui mis tahes hinnang.

On huvitav, et ilma hinneteta õppivad lapsed panevad palju täpsemini tähele nii enese kui ka teiste võimeid, oskusi ja muid omadusi. Ja seda juba üsna varakult. Küsisin sügisel 2. klassis, kes on neil kõige osavam arvutaja, kõige kiirem jooksa, kõige sõbralikum inimene jne. Vastused olid üsna üksmeelsed ja langesid 100% kokku sellega, mida nende klassiõpetaja hiljem arvas. Kuigi mingit võrdlemist klassis õpetaja poolt ei toimu, hindamisest rääkimata.

Kuidas saab kirjeldada arengut nii, et see motiveeriks. Paljast kirjeldusest ei pruugigi piisata. Kõige tähtsam inustaja on õpetaja isik ja tema suhtumine õpilasse. Kui laps adub õpetaja silmavaatetest, kehahoiakust, hääletoonist, et ta on võtnud heas tahtes enese peale täie vastutuse lapse arengu eest, siis vastab iga psüühiliselt terve laps sellele rõõmsa püüdlemisega igas aines ja ülesandes. Eriti juhul, kui see ülesanne on vastavuses lapse arenguvajadustega. Vahetus õppetöös on motivatsioonitõstmiseks lõputu hulk erinevaid viise ja võtteid. Kuid arengukirjelduses? Muidugi innustab õpilast juba see, kui tema probleemi puhul olulist tabada ja sellele lahendust näha. Kuid teha saab ka midagi enamata.

Kui õpilase ja õpetaja vahel on olemas see mainitud vastastikune vastutuse suhe, siis piisab vähesest. „Kallis Juhani, ma ootan, et Sa sügisel juba täpselt vaatad, kuhu Sa kirjutad jagamiseks alla toodud numbri.“

Kui selliseid ootusi tunnistusele liiga palju ei saa – paarist kõige tähtsamast piisab – ja kui need liigsesse sõnaot- ruse ära ei kao, siis töötab lapse al- ja ülateadvus nendega terve suve. Sügisel juhtub sageli, et mure on lahene- nud. Me innustame, kui vihjamisi kir- jeldame mõnd lootust või rõõmu se- ses õpilase arenguga.

Olen pikalt arvanud, et piisab, kui tunnistus on äratav ja innustav. Kuid on veel midagi.

Martin on noor ja tore mees. Ta ei mäleta oma esimese klassi viimasest koolipäevast küll palju, kuid üks elamus on selgelt mees. Ta oli saanud tunnistuse, kuid ei osanud veel hästi lugeda. Siis palus ta, et ema selle ette loeks, aga ema käskis koduni ooda- ta. Nii kaua ei suutnud Martin vastu pidada. Ta mäletab, kuidas nad istusid pargipingil ja ema lugas.

„Martin, kui Sa kooli tulid, panin ma kohe tähele, et Sa ei ole üks neist vanematest kuningapoegadest, kes ko- he kõike oskavad. Sul on olnud raskusi mitme asjaga. Aga ma märkasid, et Sa oled just täpselt see kõige noorem kun- ingapoeg, kes raskusi võidab, kui tal- le võimalus antakse. Kuigi Sa oled al- les üsna tee alguses ja kardad, kas saad hakkama, oled Sa juba väga palju vap- rust üles näidanud.“

Martinil puudutas see väga.

Me ei märka sellises kirjelduses pea- aegu midagi välist, objektiivset. Kuid seda tugevamini koges laps, et õpetaja on tundnud ära midagi väga olulist tema sisemises loomuses. Ta on teda

tõeliselt kohanud.

Muidugi ei saa me väga kauaks jää- da kirjeldades ainult sisemiseks. Õpi- lases kasvab võime end väljast, kõrvalt vaadata ja seda tuleb toetada. Samuti tahavad vanemad ja teised inimesed saada väljastpoolt äratuntavat kirjeldust. Selle põhjal kujundab ka inime- ne ise ühe osa enesepildist, mille abil ta end maailma liigendab. Kirjeldades peame otsima sobivat suhet välise ja sisemise vahel. Ka siis, kui peame ini- mest mõistvalt puudutama.

Martinil puudutas tema tunnistus. Kui ema lugas, kuidas kõike seda ütles tema õpetaja. Martin lausa nägi teda ja ta teadis, et ta on võlur. Üks hea võlur, kes tema sisse näeb ja teda saadab.

Koolis nägi ta ka hiljem palju vaeva, kuid ta nautis pingutust. Ta võis kindel olla, et kui kohe ei õnnestu, on tal alati veel võimalus.

Aga too elamus pole teda maha jät- nud ka elu keerulisematel aegadel.

Kuigi ta ei paistnud algklassides eri- ti andekas, on Martinist saanud tark ja asjalik inimene. Ent temas on veel mi- dagi. Kui ta vaatab, siis näeks ta justkui midagi imepärasat. Selle pilguga ei vaat- ta mitte ainult oma lapsi, abikaasat, sõpru, vaid ka inimesi tänaval, puud akna taga. See on seal peaaegu alati olemas.

Ta ütleb, et ei saa kunagi päriselt kohata teist inimest, kui ei taju temas võluolevust. Ja sindki on raske koha- ta, kui sa ei tea, et sinus on peidus võ- luolevus.

On hea, kui kirjeldus on äratav, in- nustav ja puudutav. Aga see ei pruugi olla kõik. □

¹ Riikides, kus poliitilised olud teistiti ei võimalda, raken- davad ka waldorfkoolid mingil määral eksamineerimist ja hindamist.